

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 36

Заснований в 1996 році

Рівне – 2007

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 36. — Рівне: РДГУ, 2007. — 188 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем реалізації психолого-педагогічних ідей Л.С.Виготського на сучасному етапі реформування освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Вербець Владислав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Воробійов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний економіко-гуманітарний університет ім. академіка Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюрів Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 6 від 26. 01. 2007 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007

Після проведення комплексу заходів із використанням експресивних технік арт-терапії та музикотерапії кількість дітей з високим рівнем тривожності ($t=4,4$ при $p \leq 0,001$) та незахищеності ($t=7,7$ при $p \leq 0,001$) зменшилась, зросла їх впевненість у своїх силах, що знизило попередній високий рівень почуття меншовартості та недовіри до себе. В такий спосіб у школярів, які займалися в корекційній групі, зниження рівня незахищеності сприяло зниженню тривожності ($r=0,29$) та конфліктності ($r=0,47$) при $p \leq 0,01$. Зниження рівня тривожності сприяло зниженню ворожості ($r=0,31$) при $p \leq 0,01$. В оберненій залежності виявились конфліктність та почуття меншовартості ($r=-0,38$, $p \leq 0,01$).

У функціонуванні пізнавальної сфери також простежувалися позитивні зміни. Нагадаємо, що до початку занять в групі середні значення показників уваги, пам'яті та мисленнєвої діяльності були низькими. За результатами кореляційного аналізу з використанням коефіцієнту кореляції Персона у школярів, які відвідували корекційну групу, рівень продуктивності уваги та пам'ять зростали обернено пропорційно до рівня тривожності ($r=-0,41$ при $p \leq 0,01$ та $r=-0,31$ при $p \leq 0,01$ відповідно). Це свідчить про підвищення рівня уваги та запам'ятовування внаслідок зниження рівня тривожності. Посилення відчуття захищеності сприяло підвищенню рівня аналітико-синтетичної діяльності ($r=0,48$) та поняттєвого мислення ($r=0,47$) при $p \leq 0,001$. Збільшилася кількість школярів, у яких зросла адекватність самооцінки ($r=0,29$ при $p \leq 0,01$).

Висновки. Отже, використання арт-терапії позитивно впливає на нейтралізацію негативних емоційних станів молодших школярів та сприяє підвищенню їх пізнавальної активності. Тому психокорекційні заходи з дітьми, які мешкають в зоні посиленого радіоекологічного контролю, повинні бути спрямовані на зняття емоційного дискомфорту, зниження тривожності та гармонізацію особистості в цілому. Необхідно не стільки надавати знання і тренувати навички та навчальні вміння, скільки коригувати емоційну сферу засобами арт-терапії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Г. Формування психологічної готовності дорослих до корекційної роботи з дітьми, що постраждали від аварії на ЧАЕС // Соціально-психологічна реабілітація дітей та підлітків, що потерпіли від Чорнобильської катастрофи. – К., 1992. – С.144 – 148.
2. Антонова-Турченко О.Г. Дробот Л.С. Музична психотерапія. Посібник-Хрестоматія. – К.: ІЗМН, 1997. – 260 с.
3. Брусиловский Л.С. Музикотерапия: Руководство по психотерапии. / Под ред. Е.В.Рожнова. – Ташкент, 1979.
4. Бурно М.Е. Терапия творческим самовыражением. – М., 1989.
5. Виготский Л.С. История развития высших психических функций // Сборник сочинений: в 6 т. – М., 1983.
6. Дубова Н.Ф. Вплив наслідків Чорнобильської катастрофи на народжуваність населення радіоактивно забруднених територій України та шляхи їх поліпшення: Автореф... канд. мед. наук: 14.02.01 / Інститут гігієни та мед. екології ім. О.М.Марзеева. – К., 2002. – 19 с.
7. Екологічна характеристика Карпатського регіону / За ред. Нейка Б.М. – Івано-Франківськ, 1992.
8. Сребець В.А. Экологическая психология. – К., 1998. – 141 с.
9. Сучасні технології реабілітації осіб, які постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій: Метод. рекомен./ За ред. Ю.І.Саєнко – К., 1998.
10. Яковенко С.І. Психологія людини за умов радіоекологічного лиха. – К.: "Чорнобильінтерформ", 1996.

Резюме. В статті изложены материалы экспериментального использования психологической коррекции познавательной сферы детей в условиях неблагоприятной экологической среды.

Ключевые слова: психическая деятельность, интеллектуальная сфера, эмоциональная сфера, влияние экологически неблагоприятных условий на психику, психологическая помощь, эмоциональное благополучие, арт-терапия.

Summary. In article is enounced the materials of experimentally using the psychological correction of the cognitive sphere of children in circumstances of the disadvantageous ecological environment.

Key words: psychic activity, intellectual sphere, emotional sphere, the influence of ecologically disadvantageous conditions on psychics, psychological help, emotional welfare, art-therapy.

Одержано редакцією 20.12.2006.

УДК: 37: [159. 9: 06. 053. 52]

О. А. КОЗЛЮК

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ „СПІЛКУВАННЯ” ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО РОЗУМІННЯ

Резюме. У статті представлений аналіз поняття „спілкування” у філософському та психолого-педагогічному контексті, зроблена спроба висвітлити різні підходи до його тлумачення і розуміння.

Ключові слова: спілкування, діяльність, взаємини, взаємодія, структура спілкування, функції спілкування.

Постановка проблеми. Проблема спілкування є предметом вивчення багатьох наук: філософії, етики, психології, педагогіки, була і залишається предметом дискусій вчених. Спілкування супроводжує людину протягом всього її життя. Це і спосіб обміну інформацією, і свого роду діяльність, і передача соціального досвіду, зв'язок між людьми тощо. Спілкування є досить розповсюдженими поняттям у психолого-педагогічній

науці. Тому, на перший погляд може видатися парадоксальною спроба в черговий раз звернутися до розкриття його суті. Однак, вивчення накопиченого матеріалу про спілкування у філософській, психологічній та педагогічній науці свідчить про складний зміст цього явища, що має величезне значення не лише у характеристиці індивіда і в формуванні його як особистості, але й у розвитку останньої як суб'єкта соціальних відносин певного суспільства. Саме тому обговорення проблеми спілкування і розгортання нових досліджень, пов'язаних з її рішенням, набуває сьогодні особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень. Проблема спілкування є досить важливою для низки наук, особливо – для психології і педагогіки. Найбільш цікавими, на нашу думку, є філософські дослідження спілкування (Л.Буєва [3], М.Каган [4]), психологічні (О.Леонтьєв [7], І.Бех [2], О.Кононко [6] та ін.) та педагогічні (А.Мудрик [11], В.Кан-Калік [5]). Важливе місце при вивченні проблем спілкування займає також положення культурно-історичної концепції розвитку психіки Л.Виготського [16], стосовно того, що джерело психічного розвитку знаходиться не в самій дитині, а у її взаєминах з оточуючими. Значення дорослого для психічного розвитку дитини визнавалась і визнається більшістю зарубіжних і вітчизняних психологів. Однак спілкування з дорослими виступає в них як зовнішній фактор, що сприяє розвитку, але не як його джерело і початок. Не дивлячись на загальне визнання ролі спілкування з дорослими у психічному розвитку дитини, сам процес спілкування не досліджувався у рамках культурно-історичного підходу, запропонованого Л.Виготським.

Метою статті є аналіз поняття „спілкування” з філософської та психолого-педагогічної точки зору та виокремлення основних підходів до його розкриття стосовно теми дослідження „Педагогічні умови формування гуманістичної спрямованості спілкування старших дошкільників”.

Виклад матеріалу дослідження. Більш детально зупинимося на філософському тлумаченні поняття „спілкування”. М.Каган [4], із позиції системного аналізу діяльності, на основі мети що переслідує суб'єкт у взаємодії з об'єктом виділяє чотири види діяльності: перетворюючу, пізнавальну, ціннісно-орієнтаційну та комунікативну. Зазначаючи при цьому, що комунікативна діяльність реалізується людиною в різних формах: в їх поведінці у побуті, при обміні інформацією під час бесід, у взаємодії людей в практичній діяльності тощо. Таким чином, М.Каган розглядає спілкування як один із видів людської діяльності.

Дещо інший підхід стосовно спілкування пропонує Л.Буєва, відстоюючи думку про те, що „діяльність і спілкування – дві взаємопов'язані, відносно самостійні, але не рівнозначні сторони єдиного (індивідуального і суспільного) процесу життя” [3, 113].

Ще один підхід до феномену спілкування, який існує у філософії, характеризується тим, що спілкування розглядається як досить складне явище. Представником цього підходу є В.Соковнін [17], який розглядає спілкування як комунікацію, як діяльність, як відношення, як взаєморозуміння і взаємовплив. Отже, можна зробити висновок, що спілкування у нього не зводиться до одного конкретного визначення, хоча дослідник і робить таку спробу.

Таким чином, у філософії, у найбільш узагальненому вигляді, спілкування трактується як одна із основних форм людської взаємодії, істотна ознака життєдіяльності особистості як суспільної істоти. Робиться акцент також на тому, що воно сприяє засвоєнню і передачі соціального досвіду, формуванню особистості, а також її соціалізації. В свою чергу, його цілковита відсутність або недостатність унеможливило чи ускладнило процес соціалізації, про що свідчить ряд відомих історій випадків (ізоляція від людського суспільства – діти „Мауглі”, явище госпіталізму), коли люди позбавлені людського спілкування, що позначалося також і на їх психічному здоров'ї та розвитку.

Існує ціла низка психологічних досліджень із проблем спілкування, в яких представлені різноманітні аспекти процесу взаємодії, а саме його функції, механізми, засоби; доведено вплив спілкування на психічний розвиток особистості, а також взаємозв'язок і взаємовплив спілкування і діяльності. Однак, знову ж таки немає єдиного підходу порозуміння та визначення поняття „спілкування”. Так, Б.Паригін спілкування визначає як „складний і багатогранний процес взаємодії і взаємовпливу людей один на одного. Вона може розглядатися не лише як акт усвідомленого, раціонально оформленого мовного обміну інформацією, але й у якості безпосереднього емоційного контакту між людьми” [13, 28]. Вчений зазначає, що спілкування є достатньо багатогранним явищем, яке поєднує в собі ставлення людей один до одного, взаємодію, обмін інформацією між ними та їх духовне взаємопроникнення. В дослідженні О.Леонтьєва спілкування розглядається як „процес встановлення і підтримки цілеспрямованого, прямого або опосередкованого тими або іншими засобами контакту між людьми, так чи інакше пов'язаних один з одним у психологічному плані” [7, 63]. Вчений також звертає увагу на те, що спілкування може виступати в двох основних варіантах: як предметно орієнтоване, таке що здійснюється у ході спільної некомунікативної діяльності, обслуговуючи її, і „чисте” спілкування, не включене в некомунікативну спільну діяльність. Це може бути соціально орієнтоване і особистісно орієнтоване спілкування.

Якщо узагальнити найбільш відомі у вітчизняній психології підходи до розуміння поняття спілкування можна виділити такі:

- 1) частина діяльності або один з її видів: основна діяльність людини (Б.Ананьєв), комунікативна (Д.Ельконін), мовленнєва (О.Леонтьєв);
- 2) одна із сторін соціального буття людини, її образ життя, щось принципово відмінне від діяльності (Б.Ломов);
- 3) процес передачі думок і переживань (Л.Виготський) та взаєморозуміння людьми один одного

(С.Рубінштейн); обмін інформацією (О.Кононко);

4) процес, форма взаємодії (О.Бодальов, М.Лісіна, В.Мясищев, Б.Паригін, Т.Рєпіна);

5) частина спільної діяльності і як самостійний феномен відмінний від діяльності (Г.Андрєєва, М.Лісіна).

Кожен із перерахованих підходів розкриває ту або іншу сторону процесу спілкування і однозначно має право на існування. Приналежність до того або іншого підходу є досить умовною, оскільки тут також немає єдності в тлумаченні спілкування як психологічного явища. Зокрема, М.Лісіна [9], термін „комунікативна діяльність” розглядає як синонімом спілкування.

Ми одностайні з думкою психолога О.Леонтьєва [8], що процес засвоєння особистістю історичного розвитку людства відбувається, з одного боку в діяльності, а з іншого – у спілкуванні з оточуючими. Поділяючи також погляд на проблему Т.Рєпіної [15], ми будемо розглядати спілкування як діяльність спрямовану не лише на розв'язання спільних завдань, але і на встановлення особистісних контактів, пізнання іншої людини. Співзвучною нашій точці зору є думка І.Бєха [2] стосовно того, що спілкування дає можливість успішно й цілеспрямовано реалізовувати комплекс заходів щодо формування гармонійно розвиненої особистості. Як зазначає вчений, це пов'язано з тим, що спілкування поряд із працею є основним способом існування людини, основною умовою її виховання і розвитку, засвоєння суспільного досвіду. Спілкування, як вважає І.Бєх, є основним засобом, за допомогою якого здійснюються виховні впливи на особистість, а за необхідності відбувається оптимізація і корекція її психічного змісту.

Психолог О.Кононко [6] зосереджує увагу на тому, що спілкування за своїм походженням має соціальну природу та полягає в обміні інформацією, а також задовольняє особливу потребу особистості у взаємодії з іншими. Реалізація потреби особистості у спілкуванні викликає у неї позитивні емоції, і навпаки, незадоволення цієї потреби – негативні.

З середини 60-х років ХХ століття у педагогіці як самостійна теоретична проблема постала проблема спілкування, яка відразу ж стала предметом вивчення багатьох спеціальних досліджень в руслі дотичних проблем: в процесі пізнавальної діяльності (Г.Щукіна), в колективах різного типу (І.Іванов, Н.Маслова), морального виховання (К.Радіна) та інших.

У цілому аналіз педагогічної літератури з проблем спілкування засвідчує, що в основному воно розглядається як:

- 1) обмін цінностями, особливий від діяльності (А.Мудрик);
- 2) умова і зміст діяльності (В.Кан-Калік, М.Нікандров);
- 3) в рамках концепції взаємин (Я.Коломінський).

Варто зазначити, що існує тісний взаємозв'язок між спілкуванням, взаєминами і взаємодією. На думку А.Мудрика [11], вони не є тотожними. Г.Андрєєва вважає, що „спілкування – це об'єктивний процес взаємодії людей, яких можуть пов'язувати найрізноманітніші суб'єктивні взаємини”. Спілкування викликається спільною життєдіяльністю [1, 91]. Воно також реалізується і в випадку позитивних взаємин його учасників один на одного, і у випадку негативного, і у випадку цілковитої байдужості один до одного. Звичайно, характер взаємин впливає на процес спілкування, але воно буде здійснюється навіть тоді, коли, коли взаємини занадто загострені. Тобто поняття „взаємини” відображають внутрішню, сутнісну сторону суб'єкт-суб'єктних взаємин, а поняття спілкування їх зовнішній бік.

Т.Рєпіна [15], поняття „взаємини”, а також і близьке йому поняття „міжособистісні стосунки” розглядає як багатоманітну і відносно стійку систему емоційних взаємин, центром яких є почуття, спрямовані на іншу людину. Вони проявляються, як правило, у спілкуванні та спільній діяльності людей, у взаємооцінках членів групи, а також в їх переживаннях, що носять вибіркового характеру.

Поняття „взаємодія” в дослідженні Т.Рєпіної [15] розглядається як елемент будь-якої спільної діяльності, в тому числі комунікативної. Як вже зазначалося, воно не є тотожним поняттю „взаємини”, оскільки в процесі взаємодії, а також у спілкуванні – специфічному виді взаємодії – взаємини індивідів можуть проявлятися, а можуть бути прихованими. Психолог В.Мясищев, дотримувався думки, що взаємини відіграють суттєву роль у характері процесу взаємодії і в свою чергу є результатом цієї взаємодії [14].

А.Спіркін розглядає взаємодію як „філософську категорію, що відображає процеси різних об'єктів один з одним, їх взаємну обумовленість, зміну стану, взаємо перехід, а також виступає причиною і наслідком одночасного зворотного впливу протилежної сторони. Взаємодія протилежностей, протиріччя є самими глибокими джерелами, основною і кінцевою причиною виникнення, саморуху і розвитку об'єктів” [12, 394].

В.Шапар дає визначення терміну „міжособистісна взаємодія” у широку та вузькому розумінні. Для нашого дослідження, більш цікавим є його тлумачення у вузькому розумінні, згідно з яким вона розглядається як система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників виступає одночасно і стимулом, і реакцією на поведінку інших. До основних ознак міжособистісної взаємодії як форми спілкування він відносить: предметність (наявність мети), експлікованість (доступність для стороннього спостереження і реєстрації), ситуативність (регламентація конкретними умовами) та рефлексивну багатозначність [19].

У „Філософському словнику соціальних термінів” [18] ми зустрічаємо такий термін як „взаємодія соціальна”. Він розкривається як вид безпосередніх або опосередкованих зв'язків, що існують у суспільстві. Вказується також і на те, що соціальна взаємодія проявляється на двох рівнях: міжособистісному та суспільному, і виступає формою соціальної комунікації або спілкування щонайменше двох осіб або спільностей,

в яких систематично здійснюється їх вплив один на одного, реалізується соціальна дія кожного з партнерів тощо. Однак, як зазначається, соціальна взаємодія не завжди зводиться до форм міжособистісного спілкування або безпосереднього контакту. Так, на макросоціальному рівні вона може проявлятися у формі соціальних відносин, тобто багатогранних зв'язків, що виникають між соціальними групами, класами у процесі їх життєдіяльності.

Отже, у своєму дослідженні, ми розглядаємо взаємодію як форму соціальної комунікації або спілкування.

Повертаючись до власного тлумачення поняття „спілкування”, хочеться відмітити, що всі його учасники повинні бути активними і виступати у ролі суб'єктів взаємодії. В спілкуванні людина повинна активно впливати на свого партнера, а партнер у свою чергу сприймати його впливи, відповідати на них. Іншими словами, коли дві людини спілкуються, вони по чергово діють і сприймають один одного. Слід також зазначити, що у спілкуванні ми виключаємо можливість односторонньої активності, коли один із учасників виступає як об'єкт взаємодії.

Розглядаючи спілкування як особливий вид діяльності слід також розглянути і її структурні компоненти. Д.Паригін [13] під структурою спілкування розуміє сукупність основних елементів, з яких складається цей процес. Він виділяє такі компоненти: суб'єкти спілкування; засоби спілкування; потреби, мотивація і мета спілкування; способи взаємодії; взаємовплив і відображення впливів у процесі спілкування. Кожен із названих компонентів є відносно автономним елементом, який відрізняється від інших набором специфічних якостей і функцій.

В дослідженні М.Лісіної [9] виділяються такі компоненти комунікативної діяльності: предмет спілкування (партнер по спілкуванню); потреба у спілкуванні (прагнення особистості до пізнання і оцінки інших людей, і посередництвом їх – до самопізнання і самооцінки); комунікативні мотиви (зادля чого або кого відбувається спілкування); дія спілкування (одиниця комунікативної діяльності); завдання спілкування (мета, на досягнення якої, в конкретних умовах, спрямовані різноманітні дії, які здійснюються в процесі спілкування); засоби та продукти спілкування.

У працях В.Кан-Каліка [5] та О.Кононко [6] розкриваються такі структурні елементи спілкування (педагогічного):

- моделювання (прогнозування) спілкування, яке має відбутися;
- організація безпосереднього спілкування;
- керівництво спілкуванням;
- аналіз спілкування.

І.Бех [2] пропонує трикомпонентну функціональну структуру спілкування: 1) соціальне пізнання особистості; 2) емоційно-ціннісне ставлення до неї; та 3) спосіб ставлення до неї. Ця структура, на думку дослідника, є найбільш продуктивною стосовно спільної діяльності.

У характеристиці спілкування важливим є і його функції. Ряд дослідників (Б.Ломов, В.Кан-Калік) виділяє три групи функцій: інформаційно-комунікативну (охоплює процеси формування, передачі та прийому інформації), регуляційно-комунікативну (регулює поведінку) та афективно-комунікативну (характеризує емоційну сферу людини). В процесі спілкування всі ці функції повинні реалізовуватися цілісно, комплексно, інакше спілкування має усі шанси виявитися неуспішним.

Виходячи з названих вище функцій, психолог Г.Андреева [1] виділяє відповідно три сторони спілкування:

- комунікативну (обмін інформацією між тими, хто спілкується);
- інтерактивну (організація взаємодії між тими, хто спілкується);
- перцептивну (процес сприйняття один одного партнерами по спілкуванню і встановлення на цій основі взаєморозуміння).

По суті, М.Лісіна [9] виділяє ті ж самі три функції спілкування, трохи інакше їх називаючи: організація спільної діяльності людей, формування і розвиток міжособистісних взаємин, а також пізнання людьми один одного. На думку психолога, ці функції, з одного боку, характеризують головні напрямки, в яких спостерігається „діяльність” спілкування, а з іншого – дозволяють побачити беззаперечне значення спілкування в житті кожної людини.

Отже, найбільш розповсюдженою у психолого-педагогічній науці вважається класифікація запропонована Г.Андреевою [1]. Варто зазначити, що всі ці функції маючи відносно самостійне значення, є ефективними лише за умови комплексної, одночасної їх реалізації

А.Мудрик, досліджуючи проблему спілкування, запропонував таку класифікацію виховних функцій спілкування:

- 1) нормативна (відображає засвоєння норм поведінки, тобто спілкування як нормативний процес);
- 2) пізнавальна (відображає набуття індивідуального соціального досвіду в процесі спілкування, тобто спілкування як пізнавальний процес);
- 3) емоційна (відображає спілкування як афективний процес);
- 4) актуалізуюча (відображає реалізацію у спілкуванні типових й індивідуальних сторін особистості, тобто спілкування є способом і засобом соціального утвердження особистості).

Для отримання більш повної картини стосовно особливостей спілкування не слід забувати і такого важливого питання, як виникнення потреби у спілкуванні, а також і його мотиви, тобто, що спонукає людину вступити у спілкування з іншою людиною. Відомо, що потреба у спілкуванні відноситься до однієї з самих

ранніх і специфічно людських потреб. Проте, немає одностайної думки серед дослідників стосовно природи її виникнення. Так, одні психологи вважають її вродженою (Кемпбел), а інші – що виникає за життя, у ході реального спілкування людини з оточуючими людьми (С.Рубінштейн, О.Запорожець, О.Леонт'єв).

Окрім потреби, яка визначається характером ставлення до іншого і очікуванням певного ставлення до себе, спілкування кожного разу має свої визначені мотиви. В принципі, мотивом спілкування є інша людина. Однак, людина – істота надзвичайно складна і багатогранна, вона володіє різноманітними властивостями і якостями. Власне ті якості, що спонукають людину до спілкування, і є мотивами спілкування.

Досліджуючи мотиви спілкування, М.Лісіна, виокремила такі основні комунікативні потреби: потреба у враженнях, потреба в активній діяльності та потреба у визнанні та підтримці.

Загальноприйнятими у психології вважаються три групи мотивів: ділові, пізнавальні та особистісні. Ділові проявляються у здатності до співробітництва, загальної активності. Спілкування в цьому випадку виконує підлеглу роль, оскільки людина вступає у спілкування лише для досягнення певного практичного результату. Пізнавальні мотиви (або мотиви спілкування на пізнавальні теми) виникають у пізнанні нового, прагненні вступити в контакт з іншими учасниками взаємодії.

Ділові та пізнавальні мотиви спілкування включені в іншу діяльність – практичну або пізнавальну – і відіграють в ній другорядну, службову роль. Спілкування тут виступає лише частиною більш широкої взаємодії. На відміну від двох попередніх груп мотивів, третя група – особистісні – притаманна лише спілкуванню як самостійному виду діяльності. У випадку особистісних мотивів спілкування ініціюється самою людиною, її особистістю. Це можуть бути як окремі особистісні якості, так і взаємини з іншою людиною як цілісною особистістю.

Висновки. Поняття спілкування має різне змістове навантаження у філософській, психологічній, соціологічній науках. Стосовно педагогіки спілкування розглянуто в аспекті способу здійснення виховних завдань, засобу передачі інформації тим, хто навчається, та методу впливу на вихованця. Ми вважаємо за доцільне розглядати спілкування як процес взаємодії двох рівноцінних особистостей – педагога і дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М.: Просвещение, 1980. – 479 с.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: У двох книгах. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2. – 342 с.
3. Буева Л.П. Человек: деятельность и общение. – М.: Педагогика, 1978. – С. 113-117.
4. Каган М.С. Мир общения: Проблема межсубъектных отношений. – М., 1988. – 317 с.
5. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении. – М., 1987. – 190 с.
6. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошк. дитинстві). – К.: Освіта, 1998. – 255 с.
7. Леонт'єв А.А. Психология общения. – 2 –е изд., испр. и доп. – М.: Смысл, 1997.
8. Леонт'єв А.Н. Избранные психологические произведения: В 2 т. – М.: Просвещение, 1983. – Т.1.
9. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
10. Ломов Б.Ф. Общение как проблема общей психологии // Методологические проблемы социальной психологии. – М.: Изд-во «Наука», 1975. – С. 124-136.
11. Мудрик А.В. Общение в процессе воспитания. – М.Ж Пед.общество России, 2001. – 318 с.
12. Новая философская энциклопедия: В 4 т. / Науч.-ред. совет: В.С.Степин, А.А.Гусейнов, Г.Ю.Семигин, А.П.Огурцов. – М.: Мысль, 2000. – Т.1. – С. 394.
13. Парыгин Б.Д. Анатомия общения. – СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – 3001 с.
14. Проблема общения в трудах В.Н.Мясищева // Бодалев А.А. Психология общения. Избранные психологические труды. – 3-е изд., перераб. и допол. – М., Воронеж: Модэк, 2002. – 320 с.
15. Репина Т.А. Социально-психологическая характеристика группы детского сада. – М.: Педагогика, 1988. – 232 с.
16. Смирнова Е.О. Проблема общения ребенка и взрослого в работах Л.С.Выготского и М.И.Лисиной // Вопросы психологии. – 1996. – № 6. – С. 76-88.
17. Соковнин В.М. О природе человеческого общения: (Опыт философского анализа). – Фрунзе: Мектеп, 1973. – 116 с.
18. Філософський словник соціальних термінів. – Харків: Р.И.Ф., 2005. – С. 556-559.
19. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. – Харків: Прапор, 2004. – С. 47.

Резюме. В статье представлен анализ понятия „общение” в философском и психолого-педагогическом контексте, сделана попытка осветить различные подходы к его определению и пониманию.

Ключевые слова: общение, деятельность, взаимоотношения, взаимодействие, структура общения, функции общения.

Summary. The analysis of notion “communication” in philosophical, psychological and pedagogical context is presented, the attempt to illuminate various approaches to it determining and understanding is made into the article.

Key words: communication, activity, relationships, interaction, the structure of communication, the functions of communication.

Одержано редакцією 12.12.2006.

З М І С Т

<i>Вступ</i>	3
<i>Приходько Ю. О.</i> Внесок Л. С. Виготського в розвиток дитячої психології	4
<i>Поніманська Т. І.</i> Гуманістичне виховання в контексті ідеї Л. Виготського про дитячо-доросле співтовариство	8
<i>Дичківська І. М.</i> Проблема ефективності інноваційних процесів в освіті	12
<i>Горопаха Н. М.</i> Реалізація ідей Л. С. Виготського у розвиваючому навчанні дітей дошкільного віку (на прикладі використання дослідницького методу)	15
<i>Янциур Л. А., Фарина Н. П.</i> Л. С. Виготський про розвиток дитячої творчості	20
<i>Маліновська Н. В.</i> Мотиваційний компонент у навчально-мовленнєвій діяльності дітей дошкільного віку	24
<i>Самсонюк Н. Ф.</i> Прислів'я як індикатор визначення компетентності дошкільника у сфері життєдіяльності „Я сам”	26
<i>Воробйова Л. М.</i> Л. С. Виготський і розвиток сучасної психолінгвістики	29
<i>Белова С. А.</i> Інтерес як педагогічна умова навчально-виховного процесу у творчих спадщинах Л. Виготського та Г. Шарельмана	31
<i>Сузанская Т. Н.</i> Особенности катарсиса в „детском тексте” русской литературы	35
<i>Степанова О. І.</i> Збагачення словника дітей дошкільного віку засобами поетичної лексики	39
<i>Пох Л. И.</i> Эстетические воззрения Л. Н. Толстого в „Психологии искусства” Л. С. Выготского	42
<i>Разина Н. В.</i> Психологическая готовность к материнству в контексте культурно-исторической концепции	43
<i>Ховрина Г. Б.</i> Психологические особенности коррекции детей, не готовых к школьному обучению в контексте культурно-исторической концепции Л. С. Выготского	46
<i>Воробйов А. М.</i> Генезис дослідження співвідношення інтелекту та якостей креативної особистості	49
<i>Кравцов О. Г.</i> Исследование психологических особенностей девиантных подростков в русле культурно-исторической теории Л. С. Выготского	52
<i>Борова В. Є.</i> Дослідження корекції звуковимови дітей дошкільного віку в логопедії.	56
<i>Макаренко М. А.</i> Культурно-исторический анализ роли профессионального сознания в развитии личности	62
<i>Леценко Г. П.</i> Теорія мовленнєвої діяльності як основа формування комунікативної компетенції	66
<i>Новикова-Грунд М. В.</i> Групповые текстовые методики как развитие идеи инструментального метода	71
<i>Жаровцева Т. Г.</i> Професійне ставлення майбутніх педагогів до проблем неблагополучних сімей	75
<i>Литвиненко С. А.</i> Актуалізація ідей Л. С. Виготського в сучасній практиці виховання	80
<i>Юрченко В. М.</i> Л. С. Виготський як фундатор методології систематизації психологічних знань	82
<i>Рудь Г. В.</i> Динаміка формування і реалізації життєвих планів особистості у ранній юності	85
<i>Мірошина Г. Г.</i> Використання ідей Л. С. Виготського про культурний розвиток дитини в розгляді проблеми опосередкованої трансляції етичної культури від керівника дошкільного закладу дітям	89
<i>Головань Т. М.</i> Становлення і розвиток дошкільних закладів в Криму в II половині XIX – початку XX ст.	91
<i>Фасолько Т. С.</i> Л. С. Виготський про виховання моральної поведінки	96
<i>Кравець Л. М.</i> Рефлексивний підхід до становлення професійної діяльності майбутніх педагогів	100
<i>Врочинська Л. І.</i> Педагогічна підготовка батьків – основа ефективної взаємодії у вихованні гуманної поведінки дитини	102
<i>Матейко Н. М.</i> Психологічна корекція пізнавальної сфери дітей в умовах несприятливого екологічного середовища	106
<i>Козлюк О. А.</i> Психолого-педагогічна сутність поняття „спілкування” та підходи до його розуміння	108
<i>Косарєва О. І.</i> Зв'язок емоційної і когнітивної сфер у психічному розвитку дитини	113
<i>Марчук Г. В.</i> Проблема соціального розвитку дитини в світлі теорії соціалізації Л. С. Виготського	116
<i>Меналюк Г. Ф.</i> Мовленнєва математична культура вихователів дошкільних закладів	118
<i>Вижевська Ю. О.</i> Педагогічні умови формування професійно-пізнавального інтересу майбутніх учителів до педагогічної діяльності	122
<i>Федорова Н. В.</i> Гумор у спілкуванні викладачів із студентами як одна з умов організації гуманістичної педагогічної взаємодії	125
<i>Демянюк О. Б.</i> Гра як засіб корекційно-розвивального впливу на дітей дошкільного віку	128
<i>Грищук М. М.</i> Техніка постановки запитань як метод розвитку та підтримки психолого-психотерапевтичного процесу: системний аспект	131
<i>Панасюк М. М.</i> Соціально-психологічні фактори появи та розвитку навчального стресу у студентів вищих навчальних закладів	134
<i>Берлинская Л. А.</i> Ключевые компетенции в подготовке учителей Германии	138
<i>Дроздова К. В.</i> Результативність когнітивного напрямку самостійних занять фізичною культурою підлітків ..	140
<i>Картель Т. М.</i> Місце і роль професійної адаптації в професійному становленні майбутніх інженерів-будівельників	142
<i>Музика Ю. О.</i> Діагностика рівнів готовності майбутніх учителів до формування логічного мислення в молодших школярів	145
<i>Шмелев И. М.</i> Особенности картины мира лидера деструктивного культа	148
<i>Соколова А. В.</i> Досвід підготовки вчителів до формування педагогічної творчості в університетах Англії	150

Носова Н. В. Особливості фасилітативної дії педагогів у навчально-виховному процесі	154
Глоба Н. В. Анализ интеллектуальной децентрации у детей с задержкой психического развития (младший школьный возраст)	159
Конюхова Т. С. Поняття екосистеми як одне з провідних у сучасній екологічній освіті дошкільників	165
Мельник І. Я. Моральний аспект міжособистісних відносин у молодшому шкільному віці	169
Арсеев И. И. Особенности становления мотивационно-смысловой сферы верующих людей	172
Сторож О. В. Теоретико-психологічний аналіз особливостей творчого мислення і креативної особистості ...	176
Якобчук Т. О. Педагогічні умови запобігання та корекції відхилень у емоційному розвитку дитини дошкільного віку	180
Відомості про авторів	185

Наукове видання

ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 36

Заснований у 1996 р.

Редактор збірника Поніманська Т. І.
Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.
Технічний редактор Кравчук В.Ю.
Комп'ютерна верстка Хильчук Т.К.

Здано до набору 10.01.2007 р. Підписано до друку 26.01.2007 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Обл. вид. арк. 29,57. Замовлення № 21/1 Наклад 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31
Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного університету
33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 36. — Рівне: РДГУ, 2007. — 188 с.

ISBN 966 — 7281 — 08 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем реалізації психолого-педагогічних ідей Л.С.Виготського на сучасному етапі реформування освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20